DE L'AMOR PER LA PARAULA:
Estudis en homenatge al professor José Enrique Gargallo Gil
2026, pp. 247–259, https://memoriadelcor.org

EL PAISATGE LINGÜÍSTIC DE SIS POBLES FRONTERERS ENTRE VALÈNCIA I CATALUNYA

Ramón D'ANDRÉS
Universidá d'Uviéu

El professor José Enrique Gargallo i jo compartim, des de fa bastants anys, amistat i interessos comuns que tenen a veure amb la romanística, les llengües minoritzades, el català, l'asturià, les fronteres. I això inclou paisatges comuns de la fronterera comarca del Baix Maestrat: sa dona Carmen és de Rossell, i mon germà Rubén, professor jubilat de català, va arribar a Vinaròs ara fa 50 anys i va formar-hi una família.

Quan Claudia Elena Menéndez i Xosé Afonso Álvarez em van convidar a participar en aquest homenatge al José Enrique, amb motiu del seu 65è aniversari, vaig pensar: «Això ha d'anar de fronteres». El tema escollit em semblava que li agradaria al nostre homenatjat; bé que ho espero. I com que treballant-hi m'ho he passat d'allò més bé, seria com matar dos pardals amb una pedra.

OBJECTIU D'AQUESTA INDAGACIÓ

Sempre m'han cridat l'atenció els efectes (socio)lingüístics que fa una frontera política. Acostumat a visitar Vinaròs i rodalies des d'un llunyà 1975, he tingut ocasió d'observar moltes vegades l'«efecte frontera» a les creences i actituds dels parlants d'un costat i altre del riu Sénia, que fa límit entre València i Catalunya: i així, els canareus, per exemple, es declaren parlants de català, però entre els vinarossencs hi

ha opinions diverses, posat que uns diuen parlar català, però d'altres valencià, i fins i tot n'hi ha qui diu parlar vinarossenc, sense cap altra adscripció.

En termes d'objectivitat lingüística, la ratlla entre València i Catalunya es troba al bell mig del domini lingüístic català, dins l'àrea del *català occidental* i conformant la unitat dialectal coneguda com a *tortosí*, un conjunt de parlars de transició entre el valencià septentrional i el català nord-occidental. El tortosí ocupa les comarques valencianes de l'Alt Maestrat, el Baix Maestrat, els Ports, la comarca aragonesa del Matarranya y les catalanes del Montsià, el Baix Ebre i la Terra Alta. Es tracta, doncs, d'un dialecte a cavall entre la frontera política de València i Catalunya, i entre les províncies de Castelló i Tarragona.

Figura 1. Dialecte tortosí (font: Viquipèdia).

El nostre punt de partença es basa en dos fets confirmats a ambdues bandes de la frontera política: un de lingüístic, ja que s'hi parla el mateix dialecte; i un altre de sociolingüístic, ja que la mateixa llengua, el català, té l'estatus jurídico-polític de cooficial (amb el nom de «català» a un costat i de «valencià» a l'altre).

Tanmateix, les comunitats polítiques dites *Comunitat Valenciana* i *Catalunya* tenen concepcions ben diferents sobre el propi idioma. Els catalans el veuen com un pilar fonamental de la seva identitat nacional, no subordinada al castellà; la identitat nacional dels valencians s'inscriu sense recel dins l'espanyolitat, i assignen al seu idioma —dit «valencià»— un paper subsidiari respecte del castellà.

Es tracta de dues comarques frontereres: la valenciana del Baix Maestrat, amb capital a Vinaròs; i la catalana del Montsià, amb capital a Amposta. Així les coses, la sospita inicial és que la pertanyença a dues comunitats polítiques amb sistemes

identitaris diferents, ha de produir dues consciències lingüístiques també diferents, amb creences i actituds distintes a ambdós costats de la ratlla del Sénia. La metodologia que hem triat és l'anomenada *paisatge lingüístic*.

PAISATGE LINGÜÍSTIC

El nostre estudi del *paisatge lingüístic* consisteix a detectar i quantificar l'ús social dels idiomes coexistents (català i castellà) manifestat públicament als carrers en la seva forma escrita: rètols, cartells, avisos, plaques, panells, senyals, etc. El paisatge lingüístic és un aspecte molt concret de l'ús social d'una llengua. Les primeres recerques, fetes al Quebec, s'atribueixen a Landry / Bourhis (1997). Per descomptat, a l'àmbit del català / valencià se n'han fet diversos treballs.

D'acord amb el marc de percepcions lingüístiques esbossat abans, la nostra hipòtesi principal és que el paisatge lingüístic de certes poblacions del costat valencià de la frontera pot diferir del de certes poblacions del costat català. Com a hipòtesi secundària, el caràcter més o menys urbà de les poblacions podria tenir també influència en l'ús públic escrit de totes dues llengües. De bon principi, és possible predir que l'ús del català al paisatge lingüístic és més baix a les poblacions de València que les de Catalunya; i que és més baix a les ciutats que a les viles y pobles.

POBLES ESCOLLITS I METODOLOGIA DE LA INDAGACIÓ

He escollit sis pobles fronterers. Tres són al costat valencià, a la comarca del Baix Maestrat: Vinaròs (capital), Traiguera i Rossell; i tres al costat català, a la comarca del Montsià: Alcanar, Ulldecona i la Sénia. Vinaròs destaca per ser una «ciutat petita», amb una població de poc més de 30.000 habitants; la resta tenen tots menys de 10.000 habitants (Alcanar a tocar), i fins i tot Rossell en té menys de 1.000.

He recorregut un bon nombre de vies urbanes (carrers, avingudes, places, etc.) a totes sis poblacions, amb l'ajut de la funció *Street Views* de Google Maps. Les imatges que ofereix no pertanyen a un mateix tall temporal: encara que la majoria són actuals (2025), n'hi ha algunes d'anys enrere (2013, 2017, etc.).

He pres com a unitat de recompte això que en podem dir «rectangle públic escrit» (de vegades «cercle»), es a dir, qualsevol rètol, cartell, avís, placa, indicador, senyal, làpida o semblant que contingui un text per ser llegit a la via pública. En dic *llegenda*, que s'ha d'entendre en sentit etimològic: text que es llegeix. Per cert, *Street Views* permet de llegir gairebé la totalitat de les llegendes escrites que es troben a les vies públiques, amb una precisió quasi idèntica a la presència física del observador. Això m'ha permès d'estalviar moltes hores de feina presencial. Algunes observacions:

Figura 2. Els sis pobles escollits (mapa basat en ebredigital.cat/premis-periferic).

–La unitat de recompte és la llegenda, no pas és el missatge; cada llegenda pot incloure més d'un missatge.

–Tampoc no és unitat de recompte l'establiment; un mateix establiment pot tenir una llegenda o moltes, cadascuna de les quals compta independentment.

–Cada aparició d'una mateixa llegenda que es repeteix es compta com a opció separada; he suposat que cada llegenda és una decisió independent. Per exemple, cinc cartells de «Rebaixes» a l'aparador d'una botiga compten com a cinc opcions favorables al català, enfront d'altres possibilitats com l'aparició del castellà «Rebajas» o de l'anglès «Sales». De fet, hi ha botigues que mostren aquest tipus d'alternances.

–Les llegendes bilingües constitueixen una tipologia independent de les monolingües.

–Les llegendes que coincideixen totalment en català i castellà no compten. Per exemple, «Clínica dental» o «Bar», per si soles, no permeten cap classificació lingüística. Ara bé, «Restaurant» l'hem considerat escrit en català.

–Amb les llegendes no he fet cap excepció: hi compten fins i tot les plaques d'empreses de seguretat o les senyals de trànsit que diuen «Stop». Tot el que s'ha pogut llegir a la via pública, s'ha registrat, llevat dels rètols a vehicles.

Les llegendes varen classificar-se en 11 categories: català; castellà; català / castellà; català / anglès; anglès; castellà / anglès; català / d'altres; castellà / d'altres; multilingüe amb català / multilingüe sense català; d'altres. L'expressió «d'altres» inclou d'altres llengües: alemany, francès, italià, xinès i àrab.

Dades dels pobles i carrers investigats

●Vinaròs (30.278 habitants), capital de la comarca valenciana del Baix Maestrat:

1.307 llegendes registrades. 15 vies públiques recorregudes: Avinguda del País Valencià, Carrer de Sant Francesc, Plaça de Jovellar, Carrer de la Mare de Déu del Socors, Carrer de Sant Cristòfol, Plaça dels Tres Reis, Carrer Major, Passeig de Sant Pere, Plaça de Sant Telm, Passeig de Colom, Passeig de Blasco Ibáñez, Carrer de Costa i Borràs, Avinguda de la Llibertat, Avinguda Leopoldo Querol i Carrer de la Mare de Déu del Pilar.

- Traiguera (1.300 habitants), població de la comarca valenciana del Baix Maestrat.

323 llegendes registrades. 20 vies públiques recorregudes: Carrer de Ramón y Cajal, Plaça del Raval, Carrer de Sant Cristòfol, Carrer Major, Plaça de l'Església, Carrer dels Quatre Cantons, Avinguda de Joan Carles I, Carrer dels Canterers, Carrer del Doctor Emilio Boldó Gil, Carrer Verge del Bon Succés, Carrer del Doctor Miguel Barrera de Jover, Plaça de la Constitució, Carrer Verge de la Font de la Salut, Carrer Ample, Carrer Sant Roc, Plaça del Forn Vell, Carrer de la Glaçada, Carrer de la Generalitat Valenciana, Carrer de Sant Vicent i Avinguda del Maestrat.

- Rossell (892 habitants), població de la comarca valenciana del Baix Maestrat.

146 llegendes registrades. 17 vies públiques recorregudes: Avinguda de València, Carrer Mestra Saiz, Carrer Cavallers, Carrer Doctor Juan Saiz, Carrer del Mar, Carrer Concòrdia, Carrer Baix Maestrat, Carrer de la Diputació, Carrer Castelló, Carrer Doctor José Prades, Carrer la Bassa, Plaça Major, Carrer Sant Antoni, Carrer Marina Cardona Muñoz, Carrer de la Font, Carrer del Carme i Carrer la Pegueta.

- Alcanar (9.943 habitants), població de la comarca catalana del Montsià.

614 llegendes registrades. 13 vies públiques recorregudes: Plaça Major, Carrer de la Generalitat, Carrer de l'Alcalde Sanmartí, Carrer del General Prim, Ronda del Remei, Plaça del Camí Ample, Carrer de la Bassa, Carrer Almenara, Carrer de Carolines, Carrer de Càlig, Avinguda de Catalunya, Carretera Nova i Carrer de Suñer.

- Ulldecona (6.551 habitants), població de la comarca catalana del Montsià.

570 llegendes registrades. 25 vies públiques recorregudes: Carrer Major, Avinguda de la Constitució, Carrer Guifré, Carrer Sant Lluc, Carrer Sant Antoni, Carrer Mestre Hierro, Carrer Murada de Dalt, Carrer Barcelona, Carrer Pare Palau, Carrer Amposta, Carrer Jacint Verdaguer, Plaça de la Diputació, Carrer Comte Berenguer, Carrer Russinyol, Carrer Sant Cristòfol, Carrer Sant Vicent, Carrer Murada de Baix, Plaça Sales i Ferré, Carrer del Mar, Carrer del Vallàs, Carrer dels Sants Màrtirs, Carrer Sant Jaume, Carrer Vicent Aubà, Passeig de l'Estació, Plaça de Catalunya.

- La Sénia (5.594 habitants), població de la comarca catalana del Montsià.

590 llegendes registrades. 20 vies públiques recorregudes: Plaça Major, Carrer Sant Antoni, Avinguda de la Generalitat, Passeig de la Clotada, Carrer Argentina, Carrer Saragossa, Carrer del Parc, Carrer Méndez Núñez, Carrer Sant Joan, Carrer Sant Miquel, Carrer Colomers, Carrer Mestre Esteller, Carrer Sevilla, Carrer Perú, Carrer General Prim, Carrer Tarragona, Carrer Berenguer IV, Plaça d'Amèrica, Carrer Verge de Pallerols i Carrer Barcelona.

El total de llegendes vàlides registrades als sis pobles va ser de 3.500.

RESULTATS DE LA INDAGACIÓ

A continuació faig dels resultats obtinguts una selecció necessàriament reduïda, per raó de l'espai limitat d'aquesta contribució. Les xifres expressen sempre percentatges. Estalvio comentaris obvis i només aclareixo alguns aspectes si cal.

Resultats del conjunt dels sis pobles

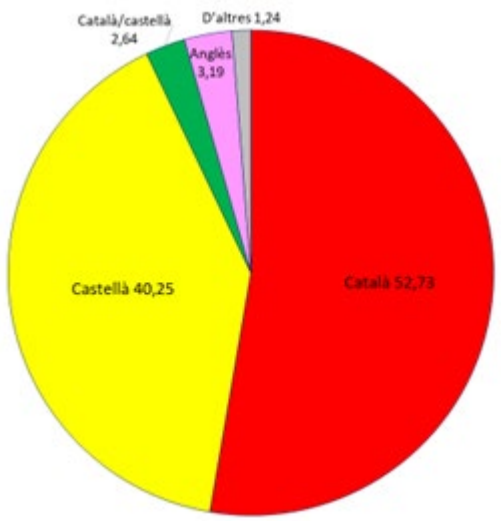

Figura 3. Totals: conjunt dels sis pobles.

Resultats totals: ús institucional i ús privat

L'ús institucional inclou senyals de trànsit (entre els quals els guals), indicadors, rètols de vies públiques, anuncis d'institucions, làpides de monuments, etc.

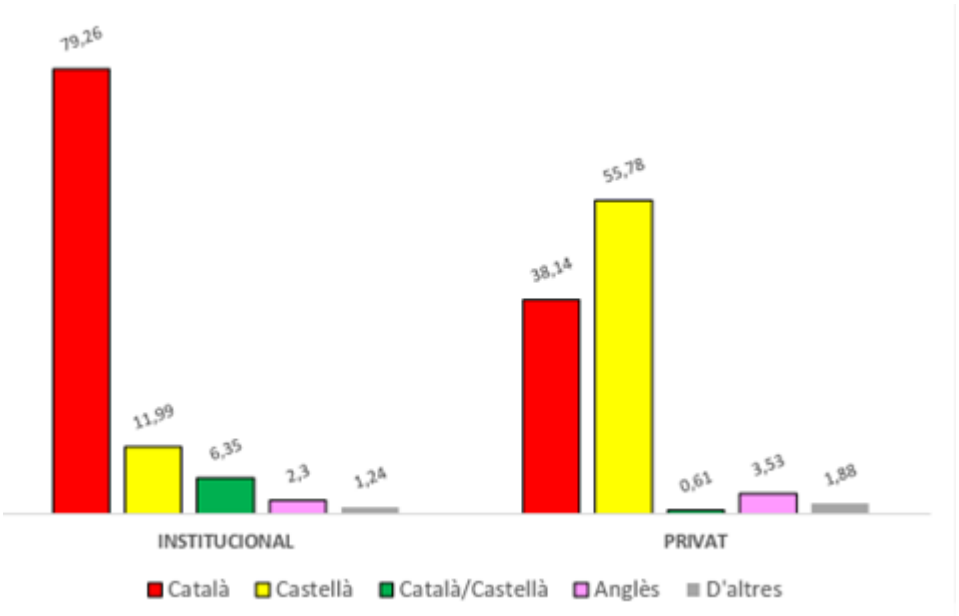

Figura 4. Totals dels sis pobles: ús institucional / ús privat.

Resultats totals: pobles valencians i pobles catalans

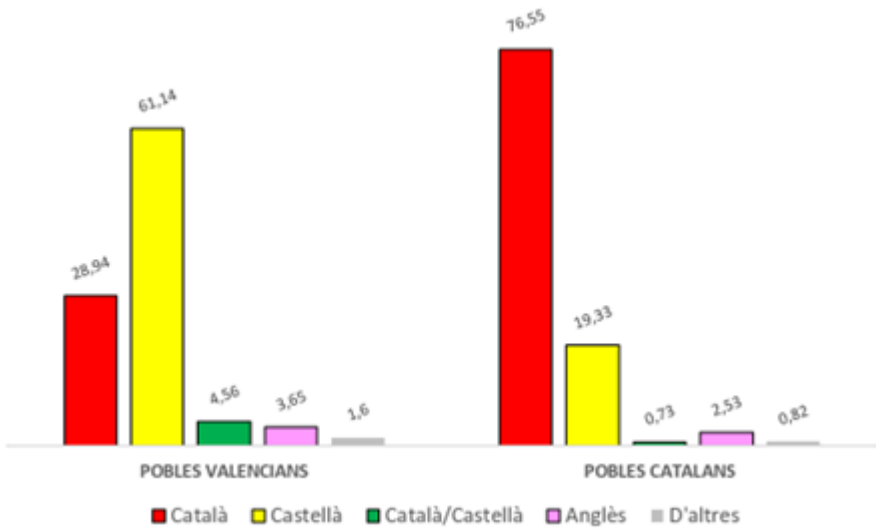

Figura 5. Totals: pobles valencians / pobles catalans.

Sinopsi dels resultats totals dels sis pobles

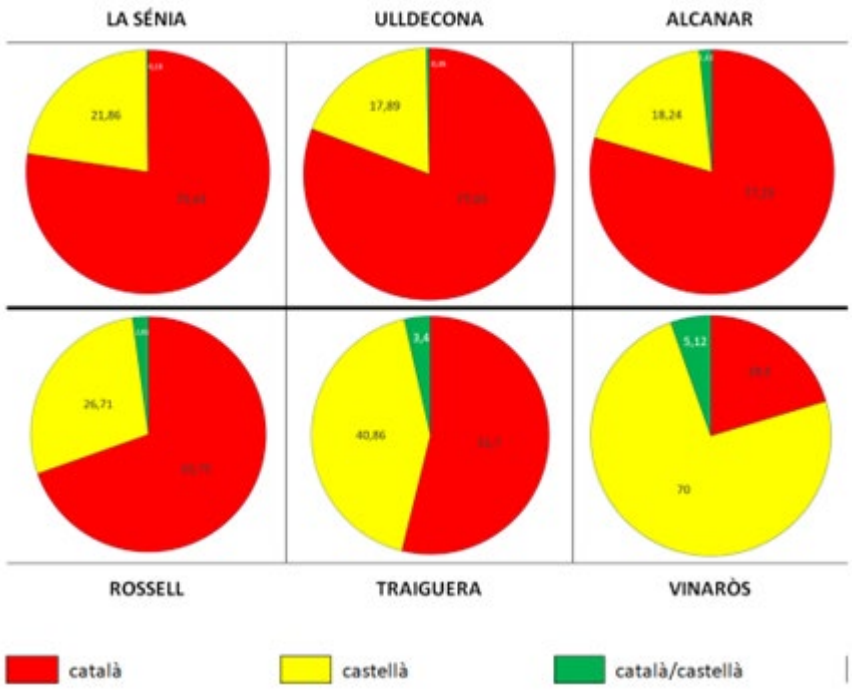

Figura 6. Sinopsi dels resultats totals dels sis pobles.

Resultats totals: ús a les botiques (pobles valencians / catalans)

He classificat com a botigues, entre d'altres, les de queviures, basars, benzineres, electricitat, electrodomèstics, articles esotèrics, farmàcies, ferreteries, floristeries, forns de pa, fotografia, informàtica, joguineries, joieries, botigues de la llar, llibreries, administracions de loteria, merceries, botigues de mòbils, mobleries, òptiques, perfumeries, quioscos, rellotgeries, botigues de roba, sabateries, tabaqueries o agències de viatges.

Resultats totals: ús a l'hostaleria (pobles valencians / catalans)

En aquesta categoria es troben els bars, restaurants, cerveseries, pizzeries, cafeteries, gelateries, hotels i botigues de *vending* automàtic.

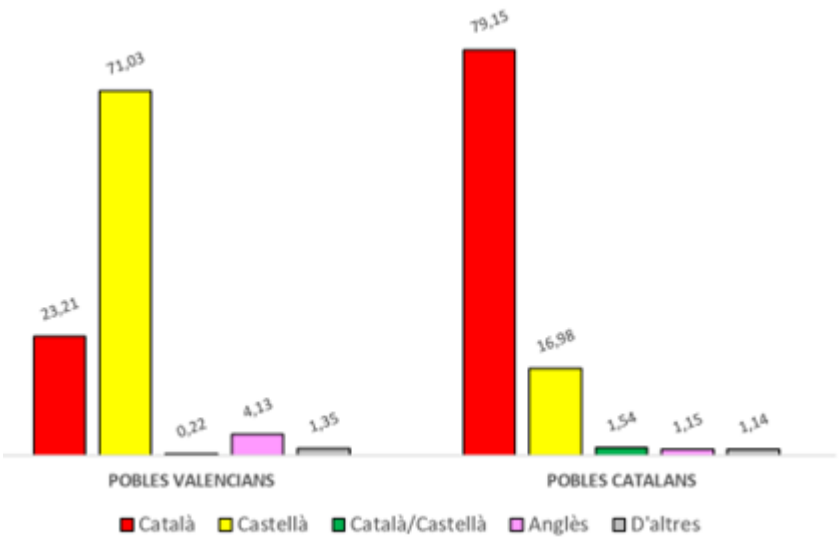

Figura 7. Totals: ús a les botigues (pobles valencians / catalans).

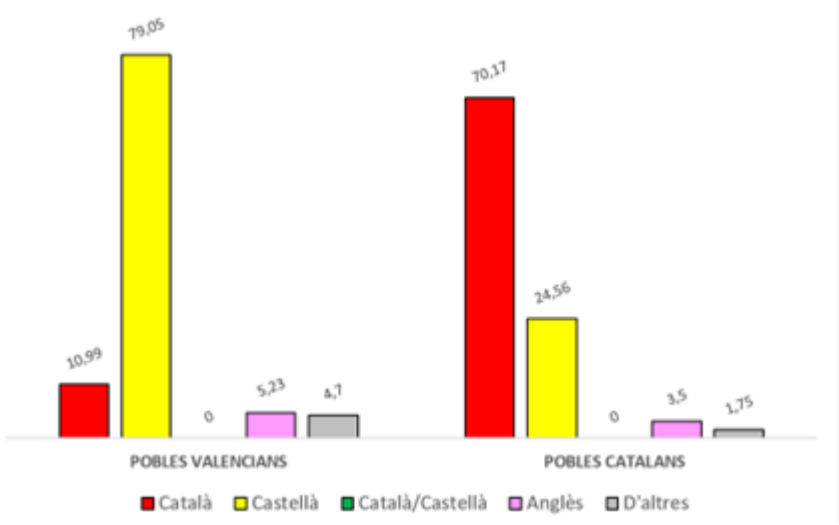

Figura 8. Resultats totals: ús a l'hostaleria (pobles valencians / catalans).

Resultats totals: ús a indicadors, rètols de carrers i senyals de trànsit (pobles valencians / catalans)

Els senyals de trànsit inclouen les plaques de guals. Els senyals de «Stop» compten com llegendes en anglès.

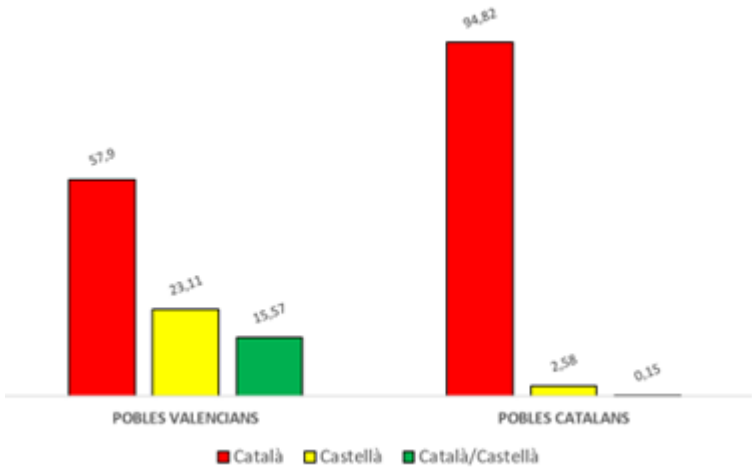

Figura 9. Totals: ús a indicadors, rètols de carrers i senyals de trànsit (pobles valencians / catalans).

Resultats totals: ús al sector de l'habitatge (pobles valencians / catalans)

Aquesta categoria inclou anuncis d'empreses immobiliàries, de constructores i anuncis de particulars que tenen a veure amb comerç de l'habitatge.

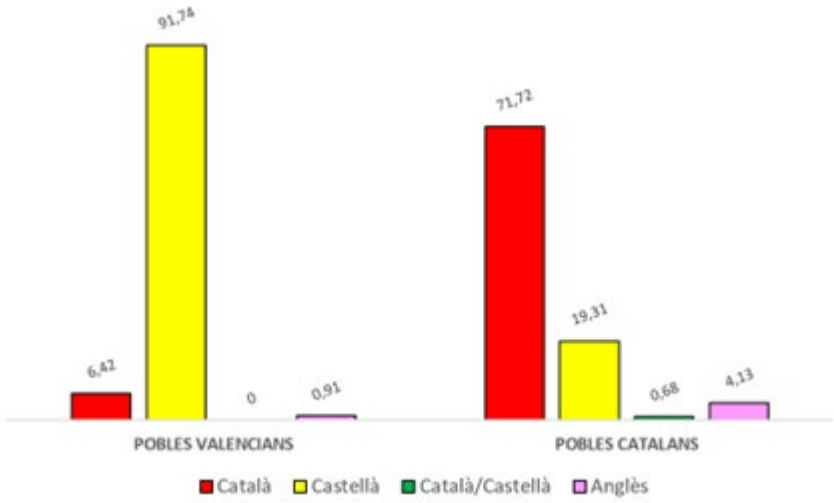

Figura 10. Totals: ús al sector de l'habitatge (pobles valencians / catalans).

Resultats totals: ús a les oficines (pobles valencians / catalans)

He classificat com a oficines les d'arquitectes, bufets d'advocats, agències d'assegurances, assessories, gestories, establiments bancaris, notaries i oficines d'enginyers.

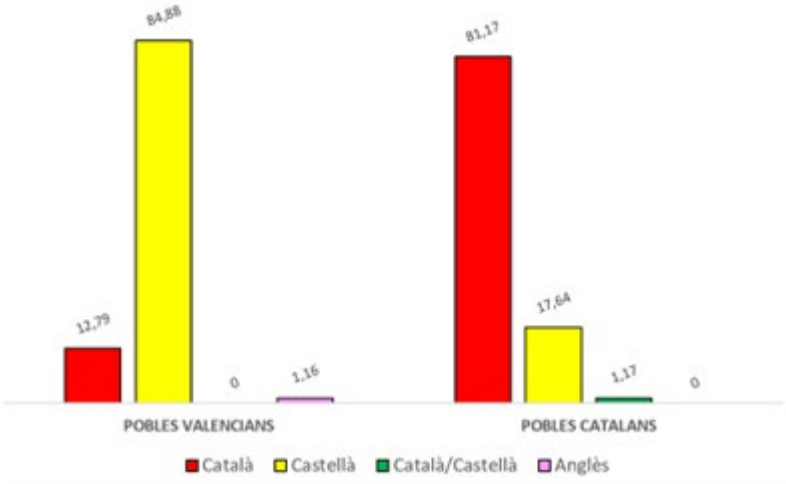

Figura 11. Totals: ús a les oficines (pobles valencians / catalans).

Vinaròs / Alcanar: alguns contrastos per tipus de llegendes

He triat alguns resultats relatius a Vinaròs i Alcanar, com a poblacions més grans del costat valencià i català. Aquí podem veure alguns contrastos segons tipus de llegendes; la categoria «cures personals» es refereix a perruqueries, centres d'estètica, gimnasos, salons de ioga o salons de ball.

ALGUNES CONCLUSIONS

Aquestes són les conclusions principals que s'extreuen d'aquesta indagació:

1. Al conjunt dels sis pobles estudiats, el paisatge lingüístic és favorable al català per uns escassos 12,48 punts.

2. Al conjunt del sis pobles, el contrast entre ús institucional i ús privat és prou eloqüent: al primer guanya el català per 67 punts, però a l'ús privat guanya el castellà per 17,64 punts.

3. El contrast entre pobles valencians i pobles catalans és també molt rellevant. Als valencians la llengua més usada al paisatge lingüístic (institucional i privat) és el castellà, amb un avantatge de 32,2 punts; als catalans és més usat el català, amb un avantatge de 57,22 punts.

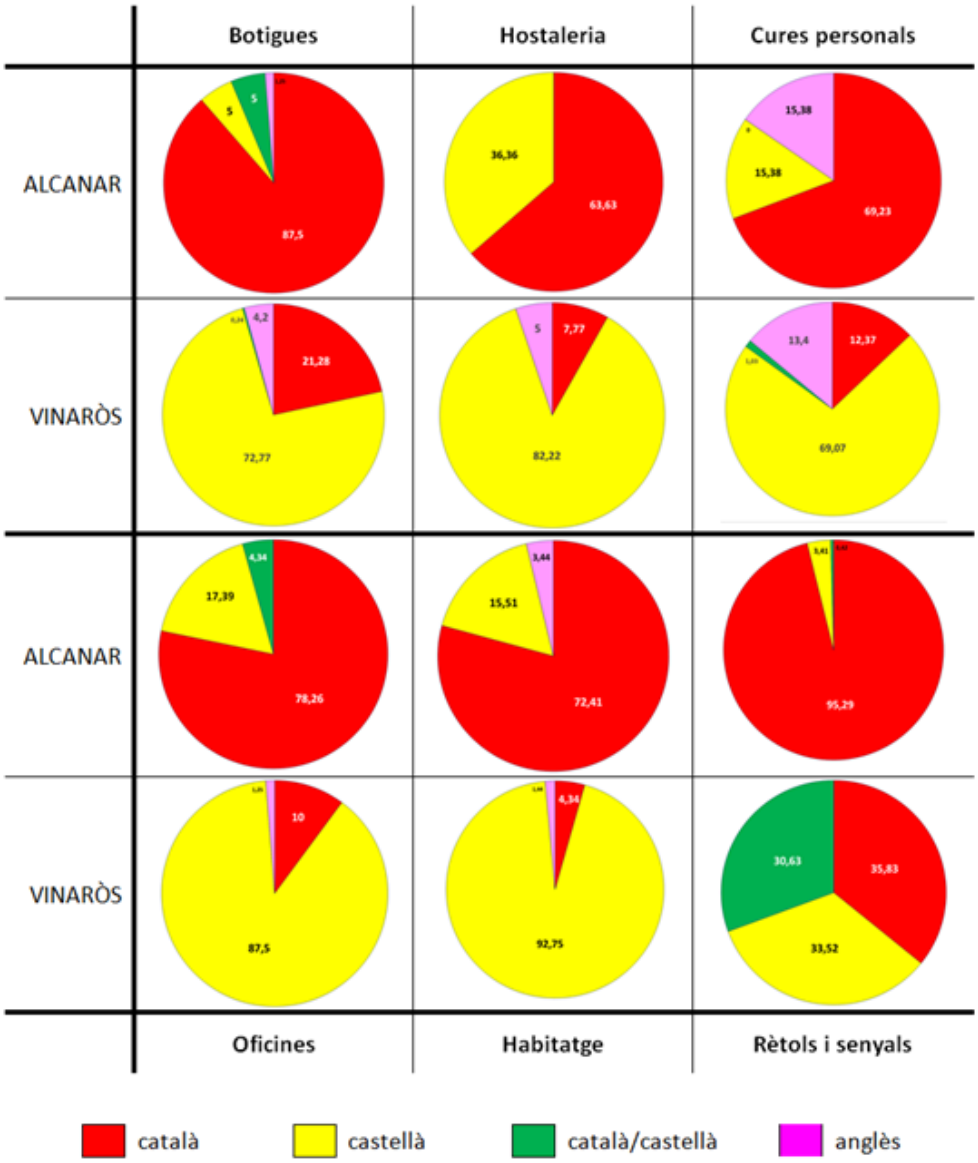

Figura 12. Vinaròs / Alcanar: alguns contrastos per tipus de llegendes.

4. Considerant només els pobles valencians, és notori el contrast entre Vinaròs, on el castellà supera el català amb uns contundents 50,8 punts, i Traiguera i Rossell, on és el català la llengua pública més usada.

5. Considerant només sis de les categories temàtiques emprades en aquest estudi, els pobles valencians prefereixen el castellà en cinc d'elles (botigues, cures personals,

hostaleria, habitatge i oficines) i el català només a una (rètols de carrers i senyals de trànsit), de caire institucional. Els pobles catalans prefereixen sempre el català.

En resum, podem confirmar de manera rotunda que hi ha una notòria diferència en l'ús públic escrit als carrers entre els pobles del costat valencià de la frontera i els del costat català. En aquests el català gaudeix de majoria a totes les categories considerades; en aquells, el castellà és generalment la llengua preferida, i quan és el català, ho fa per poca diferència.

BIBLIOGRAFIA

BOIX-FUSTER, Emili / VILA, F. Xavier (eds.) (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*. Bacelona: Ariel.

BRUYÈL-OLMEDO, Antonio / JUAN-GARAU, María (2015): «Minority languages in the linguistic landscape of tourism: the case of Catalan in Mallorca». *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 36 (6), pp. 598-619.

BRUYÈL-OLMEDO, Antonio / JUAN-GARAU, María (2009): «English as a lingua franca in the linguistic landscape of the multilingual resort of S'Arenal in Mallorca». *International Journal of Multilingualism*, 6 (4), pp. 386-411.

Fons Estadístic i Documental de la Generalitat Valenciana: https://ceice.gva.es/va/web/fondo-estadistico-documental.

GARGALLO GIL, José Enrique (2023): «Retrato contemporáneo de mis fronteras romances peninsulares». Dins ÁLVAREZ PÉREZ, Xosé Afonso / GARCÍA SÁNCHEZ, Jairo J. / SÁNCHEZ IZQUIERDO, Irene (eds.) (2023): *Frontera España-Portugal: personas, pueblos y palabras*. València: Tirant Humanidades, pp. 427-450.

GIMENO BETÍ, Lluís (1997): *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

LANDRY, Rodrigue / BOURHIS, Richard (1997): «Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study». *Journal of Language and Social Psychology*, 16, pp. 23-49.

MARTÍNEZ FONTANILLAS, Antoni (1015): *Paisatge lingüístic als establiments comercials del barri de Pere Garau (Palma)*. Memòria del Treball de Final de Grau de Llengua i Literatura Catalanes de la Universitat de les Illes Balears, curs acadèmic 2014-15.

MOLLÀ, Toni (2002): *Manual de sociolingüística*. Alzira: Bromera.

PÉREZ ALONSO, Yaiza (2021): *Presència i ús del valencià en l'àmbit comercial*. Tesi doctoral, Universitat de València.

Querol, Ernest (coord.) (2007): *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Societat Catalana de Sociolingüística: https://socs.iec.cat/.

VENY I CLAR, Joan (1982): *Els parlars catalans (síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.